

Mübadelenin Gücü: Kojin Karatani'de Kapitalizm ve Karşı Hareketler

Mustafa Demirtaş*

* Doç. Dr.,
Uşak Üniversitesi Fen-
Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü,
mustafademirtas35@gmail.com
Uşak/TÜRKİYE

Öz

Bu çalışmada, toplumsal formasyonların tarihini mübadele tarzları perspektifinden yeniden ele alan Kojin Karatani'nin felsefi ve politik görüşleri üzerine düşünmeyi deneyeceğiz. Karatani'ye göre kapitalizm, sermaye-ulus-devlet üçlüsüyle işleyen bir sistemdir; kapitalizmi anlamak ve ona karşı çıkmak için bu üçlüyü dikkate almamız gerekir. Bu çalışmada, sermayeye karşı girişilecek her eylemin devleti ve ulusu da karşısına alması gerektiğini belirten Karatani'nin kapitalizme ve ona karşı hareketlere dair görüşlerini inceleyeceğiz. Kapitalist ulus-devlet, oluşturduğu üçlü yapı sayesinde insanlığı geri dönülemez bir felakete sürüklediğinden bu felaketten çıkmak için Karatani'nin sunduğu imkânları ele alacağız. Siyasal ve sosyal düşüncede toplumsal formasyonların tarihi genellikle üretim kavramı etrafında düşünülür. Toplumsal formasyonların tarihini üretim kavramı yerine mübadele tarzları üzerinden düşünen Karatani'nin siyasal ve sosyal düşüncede farklı bir yerde durduğunu ileri süren bu çalışma, mübadele tarzları üzerinde duran Karatani perspektifinin sermaye birikim süreçlerine karşı çıkmaya çalışan toplumsal hareketler ve mücadele pratikleri açısından sonuçları olduğunu iddia eder. Bu iddia etrafında, bir yandan Karatani'nin sermaye-ulus-devleti aşmada ortaya koyduğu yaklaşımı sistemli ve eleştirel bir şekilde irdeleme fırsatı yakalar. Diğer yandan, üretimden ziyade mübadele tarzlarına odaklanmanın daha eşitlikçi ve özgürlükçü bir yaşam yaratmaya katkısını ortaya koyar.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, kapitalizm, ahlak, direniş, tüketim.

Gönderim / Received:

13.06.2022

Kabul / Accepted:

19.12.2022

Alan Editörü / Field Editor:

Reşat Açıkgöz

The Power of Exchange: Capitalism and Counter Movements in Kojin Karatani

Abstract

In this study, we will try to reflect on the philosophical and political views of Kojin Karatani reconsidered the history of social formations from the perspective of modes of exchange. According to Karatani, capitalism is a system that operates with the capital-nation-state triad; we need to consider this triad in order to understand and oppose capitalism. In this study, we will examine Karatani's views on capitalism and movements against it, who stated that every action to be taken against capital should also confront the state and the nation. Since the capitalist nation-state has dragged humanity into an irreversible disaster thanks to the tripartite structure it has created, we will consider the possibilities offered by Karatani to get out of this disaster. The history of social formations is generally considered around the concept of production in political and social thought. This study asserts that Karatani, who thinks the history of social formations through the modes of exchange instead of production concept, stands in a different place in political and social thought. It claims that Karatani's perspective, which focuses on the modes of exchange, has consequences for social movements and struggle practices that try to oppose capital accumulation processes. Around this claim, this study, on the one hand, has the

opportunity to examine Karatani's approach systematically and critically to overcome the capital-nation-state. On the other hand, it reveals the contribution of focusing on the modes of exchange rather than production to create a more egalitarian and libertarian life.

Keywords: Exchange, capitalism, morality, resistance, consumption.

GİRİŞ

Kojin Karatani'nin eserleri mevcut durumumuza yönelik yeni ve somut bir politika için tartışılmayı hak eden öneriler sunar. Kapitalizmin ötesine geçme arayışında sermaye-ulus-devlet üçlüsünü aşmanın ve eşi görülmemiş bir toplumsal formasyon oluşturmanın yollarını araştırır. Slavoj Žižek'in "mevcut dönemin sermaye imparatorluğuna karşı muhalefetin felsefi ve politik temellerini yeniden biçimlendirmeye yönelik en özgün girişimlerden biri" (2004, s. 121) diye nitelediği *Transkritic*'te Karatani, sermaye, ulus ve devlet kavramlarını ayrılmaz bir üçlü ya da tirelerle elde edilen tek bir kavram (sermaye-ulus-devlet) olarak düşünmeye yönelir. Karatani'ye göre bu üçlü, burjuva devriminin tam ortasında birlikte yola çıkmıştır. Onları birbirinden ayırmak zordur, zira varlığını hâlâ sürdüren modern burjuva devleti temelinde yükselmişlerdir. Oysa bunun aksine feodal çağ devlet, sermaye ve ulusun birlikteliği üzerine kurulmamıştır; her biri farklı mübadele ilkelerine dayanan ayrı feodal devletler, şehirler ve toplulukların varlığına dayanır. Devletler talan ve yeniden bölüşüm ilkelerine göre hareket ederek birbirleriyle bağlantısı olmayan ve yalıtılmış halde bulunan tarımsal topluluklara hükmeder. Bu topluluklar ise kendi içlerinde özerktir ve karşılıklı mübadele ilkeleri üzerinde kurulur (Karatani, 2008, s. 346). Kapitalist piyasa ekonomisinin feodal sistemin içine sızarak bütünsel bir şekilde yayılmasıyla bu sistem yıkılır ve sermaye-ulus-devlet arasındaki birlikteliğin hikâyesi başlar.

Karatani bu hikâyeyi anlatırken, "*Fransız Devrimi'nde yankı bulan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik üçlüsü gibi, sermaye, devlet ve ulus da birbirleriyle çiftleşmiş ve kendilerini birbirlerinden sonsuza dek ayıramayacak bir güç haline getirmişlerdi*" (Karatani, 2008, s. 40) diyerek bu üçlünün karşılıklı ilişki içinde var olduğunu ve birbirlerini tamamladıklarını ileri sürer. Peki bunlar birbirlerini tamamlamaya ya da desteklemeye neden ihtiyaç duymuşlardı? Ulusal ekonomiler tehdit edildikleri zaman (sınıf çatışmaları keskinleştğinde olduğu gibi) devletlerin ekonomilerini korumalarına gereksinim duyulur. Devlet vergilendirme, yeniden bölüşüm ve düzenlemeler gibi tedbirler alarak çatışmaları çözenin yollarını arar ve ekonomiyi düzenler. Aynı zamanda ulusal kimlik ya da ulusal birlik duygusuyla meydana gelebilecek çatlakları doldurur. Sermaye, ulus ve devletin her biri farklı olmak ve kendi ilkeleri üzerinde yükselmekle birlikte, birbirini tamamlayan şekilde bir araya gelir. Diğer bir ifadeyle, sermaye-ulus-devlet parçaları karşılıklı olarak birbirine bağlı bir aygıt gibi işler. Dolayısıyla Karatani'ye göre kapitalizmi anlamak ve ona karşı çıkmak için bu üçlüyü karşımıza almamız gerekir; sadece birinin ya da diğerinin altını oymak işe yaramaz (Karatani, 2008, s. 347). Üçlünden biri tanınmazsa, diğer ikisinin iktidarı bizi kapitalizmin içine yeniden çeker, zira kapitalizm bu üçlü donanım sayesinde varlığını sürdürür. Öyleyse kapitalizmi düşündüğümüzde sermayeyle birlikte devlet ve ulusu da her zaman hesaba katmak zorundayız. Nitekim kapitalizme karşı girişilecek bir mücadele sürecinde her biri kendi ilkelerine göre işleyen, ayrı kendilikler olarak iç içe geçen bu üçlüyü karşımıza alıp derin bir şekilde ne olduğunu analiz etmeli ve eleştirmeliyiz. Onları basitçe yadsımak bizi herhangi bir yere ulaştırmaz. Karatani, *Transkritic*'ten bu yana yazılarının baskın temasını bu üçlü üzerinden kurar, onu kavramaya uğraşır ve alternatif sunmak ya da sermaye-ulus-devlet ötesinde bir dünyayı kavramsallaştırmak isteyenlere, basitçe X dediği yeni bir insani ilişki biçimini önerir.

Karatani'nin sermaye-ulus-devlet üçlüsü hakkındaki analizleri kapitalizmin nasıl işlediğine ve ona karşı mücadelenin ne şekilde gerçekleşmesi gerektiğine yönelik özgün bir çabadır. Bu makalede sermayeye karşı girişilecek her eylemin devleti ve ulusu da karşısına alması gerektiğini belirten Karatani'nin düşüncesinde X'in boyutlarını inceleyeceğiz. Kapitalist ulus-devlet, oluşturduğu üçlü yapı sayesinde insanlığı geri dönülemez bir felakete sürüklediğinden bu felaketten çıkmak için Karatani'nin tek yol olarak gördüğü X'e ulaşmanın imkânlarını tartışacağız. Bu bağlamda, Karatani'nin Immanuel Kant ve Karl Marx'ta ne gibi olanaklar bulduğunu ve toplumsal formasyonlar tarihini "mübadele tarzları" açısından yeniden düşünmeye yönelik bir girişim barındıran çalışmalarının günümüz sermaye-ulus-devlet sisteminin ötesine geçmek için sunduğu imkânları ele alacağız. Ayrıca, dünya

nüfusunun büyük bir kısmını sömürü ve tahakküm altına alan kapitalist sisteme karşı verilen mücadelede tüketici ve emek hareketlerinin birlikteliğini vurgulayan görüşlerini inceleyeceğiz. Karatani'nin üretim ile tüketimi aynı sürecin uğrakları olarak gören düşüncesinde "tüketiciler olarak işçiler" ya da "işçiler olarak tüketiciler" kavramının nasıl bir öneme sahip olduğunu açıklayacağız. Böylece, sermaye-ulus-devleti aşma ve daha insani bir toplumsal forma ulaşmada ortaya koyduğu felsefi ve politik yaklaşımı sistemli ve eleştirel bir şekilde sunmaya çalışacağız.

Kaynağa Yolculuk: Kant ile Marx

Karatani *Transkriptik*'te, Kant ile Marx arasında yeni ilişkiler kurar. Kant'ı Marx, Marx'ı da Kant üzerinden okuyarak ikisini etkileşim içinde yeniden kavramaya çalışır. Karatani'ye göre, Marx olmadan Kant'a dönüş liberal özne anlayışını destekleyecek bir sonucu doğurur. Keza sınıfsal vurgusu olmayan ve tarihselleştirilemeyen saf bir öznel, politik olarak da sorunludur. İnsanlara hükmeden toplumsal ilişki biçimleri hakkında teorik bir yaklaşım ise Marx'a başvurmayı gerektirir. Marx'ın *Kapital*'i sermaye, ulus ve devleti bir mübadele biçimi olarak kavramaya yarayan bir çerçeve sunar. Ne var ki, Marx'a başvururken Kant'ı dışarıda bırakmak, pratiğin mümkün olduğunu öne sürmeye çalışan ve bunu da insan aklının sınırlarını cesurca açıklayarak yapan bir düşünürü görmezden gelmek demektir. Karatani, Kant ile Marx arasında çapraz bağlar kurarak ikisinin birbiriyle ilişkilendiği bir mekân oluşturur ve sahip oldukları kuvvetlerin merkezine odaklanır.

Kant ile Marx'ın yorumuna ilişkin derin kavrayışlar sağlayan Karatani'nin politik düşüncesine nüfuz etme çabasında öncelikle Kant'la nasıl bir ilişki kurduğunu anlamalıyız. Karatani'nin düşüncesi açısından Kant önemlidir, çünkü kapitalizmin aşıldığı bir dünya tasavvurunda komünizm adı verilen metafiziği kurmak için Kant'a ihtiyaç duyar. Karatani'ye göre Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde yaptığı, metafiziği yeniden tesis ederek ahlaki olanı tekrar hayata geçirmektir. Tabii ki, ahlaki olan ile kastettiği aslında politik ve ekonomik olandır, ki bununla sermaye-ulus-devlet üçlüsünün aşıldığı bir "Dünya Cumhuriyeti"ni amaçlar (Karatani, 2014, s. 201). Bu bağlamda Karatani, Kant'ı son derece radikal bir felsefeci olarak sunar. Sermaye, ulus ve devlete karşı çıkmak için bir yol ararken komünizmin metafiziğinin imkânını Kantçı özgürlükte görür. Kant, *Ahlak Metafiziğini Temellendirme*'de "öyle hareket et ki, insanlığa, her seferinde kendi kişiliğinde olduğu gibi başka herkesin kişiliğinde de yalnız araç olarak değil, ama aynı zamanda amaç olacak biçimde davranasın" (Kant, 2015, s. 271) buyruğunu evrensel bir ahlak yasası kabul eder. Bir kişinin diğerine salt amaca götüren bir araç değil, aynı zamanda bir amaç olacak biçimde davranması onu özgür bir kişi olarak tanıması, insanlığına saygı göstermesi, yani tekilliğini kabul etmesi demektir. Kant'ın burada bir evrensel yasa olarak keşfettiği şey özgürlüğün ahlaki boyutunu oluşturur. Yani, ahlaklı olmak özgür olma sorunudur. Karatani, "Kant'ın ahlaki bir iyi-kötü sorunu değil özgürlük (kendiliğinden kendi kaderini belirleme) sorunudur. Birine amaç muamelesi yapmak, özgür bir varlık muamelesi yapmak anlamına gelir. Bu tür bir ahlak olmadan komünizm de olamaz" (Karatani, 2017, s. 23) diyerek bir kişinin diğerine salt amaca götüren bir araç değil, bir amaç muamelesi yapacağı ya da diğer insanlara özgür failer olarak davranacağı bir toplumun komünizm olarak adlandırılabilceğini belirtir. İnsanların birbirlerine bir amaca ulaşmak için gerekli olan birer araç olarak davrandıkları kapitalist ekonominin gerçekliğini düşündüğümüzde, Kant'ın ahlaki uğrağının bu gerçekliğin ötesine uzandığını görürüz. Bu bakımdan Karatani, Kant'ın düşünüşüne içkin olan ahlaki uğrak ile kapitalizmin eleştirisi arasında yakın bağlantılar keşfeder.

Karatani için Kant'ın ahlaki salt öznel bir ahlak değildir, toplumsal ilişkilere dahildir ve nihayetinde kapitalizmin ortadan kaldırılmasına işaret eder. Kant dünya tarihinin Dünya Cumhuriyeti'ne doğru ilerlemesi gerektiğine inanır. Dünya Cumhuriyeti'nin ise ulaşmaya gayret edilmesi gereken ve bize kılavuzluk edebilecek bir İdea olduğunu belirtir. Kant, *Aydınlanma Nedir?* sorusuna "insanın kendi kabahati olan toyluktan çıkmasıdır" (Kant, 2022, s. 39) yanıtını vererek aklın kamusal kullanımının daima özgür olması gerektiğini belirtir. Bu kullanımı özgürce gerçekleştiren

bireyin ulusal bir topluluğun üyesi olmakla birlikte, kozmopolit bir toplumun ya da bir dünya yurttaşlığı toplumunun üyesi olarak görüldüğünü ifade eder. Kant'a göre, "genel dünya tarihini, insan türünün eksiksiz bir yurttaşlık birliğini hedefleyen bir doğa planına göre ele almaya yönelik felsefi girişim, mümkün olmak yanında, doğanın bu amacı için de yardımcı olarak görülmelidir" (2022a, s. 35). Karatani, Kant'ın bir Dünya Cumhuriyeti İdeasını gerçekleştirmeye çalışmasının tek tek devletlerin ortadan kaldırılması anlamına geldiğini ileri sürer. Kant'a göre savaşın olmadığı, bütün düşmanlıkların sona erdiği bir barış durumu yaratılmalıdır: "Bir arada yaşayan insanlar arasındaki doğal durum (status naturalis) bir barış durumu değil, ama her zaman ilan edilmiş olmasa bile, her an patlayabilecek gibi görünen bir savaş durumudur. Böyle olunca, kalıcı bir barış durumunun kurulması gerekir" (Kant, 2015a, s. 333). Kant, bu barış durumunu devletler arasında kurmaya çalışır ve bunun gerçekleşmesine "Dünya Cumhuriyeti" der. Bu noktada Karatani özellikle Kant'ın "Ebedi Barış" ya da "Dünya Cumhuriyeti" kavramlarına sermaye-ulus-devlet üçlüsünü aşmaya yönelik bir yol olarak başvurur. Keza Karatani'nin bakış açısından, Kant'ın "ebedi barış"ı savaşın olmamasından ibaret değildir, bizzat tek tek bütün devletlerin ve sermayenin ilgası anlamına gelir:

Kant'ın dünya uluslar federasyonu nosyonunu pasifizm perspektifi yerine, devlet ve sermayeyi aşma perspektifinden yeniden okumaya çalıştım. İşte o zaman fark ettim ki aslında Kant da eşzamanlı dünya devrimi üzerine düşünmüştü... Kant'ın hedefi, sadece savaşın olmaması anlamında barış değil, daha çok devleti ve sermayeyi aşacak bir burjuva devriminin eşzamanlı olarak bütün dünyada gerçekleştirilmesiydi (Karatani, 2017, s. 25-26).

Dolayısıyla Karatani pratik bir nedenden ötürü Kant'a yönelir, yani komünizmin (daha sonra bu kavramı X'le karşılar) metafiziğini oluşturmak amacıyla Kant'a başvurur. Kant'ı dikkate alarak komünizm fikrini yeniden inşa etmeye ve sermaye-ulus-devlet üçlüsüne karşı koymaya çalışır. Böylece, Kant'ın burjuva devrimlerini bir eşzamanlı dünya devrimine dönüştürme düşüncesiyle Marx'ın düşünceleri arasında bir kesişme yakalar.

Sermaye, ulus ve devleti farklı mübadele tarzlarıyla birlikte irdeleyen Karatani, sermaye gibi devletin de kendisine ait belirli bir özerk iktidarla işlediğini ve bu özerkliğin, ekonomik altyapı karşısında devlet ile ulusun üstyapıda yer aldığı iddia eden tarihsel materyalist doktrinden farklı bir şekilde kavranması gerektiğini vurgular. Sermaye, ulus ve devlet, Marksizmin sunduğu biçimiyle altyapı/üstyapı ayrımı üzerinden yapılmaz. "Devlet ile ulus ekonomik altyapı tarafından belirlenseler de ondan görece olarak özerktirler" (Karatani, 2008, s. 37). Çünkü ikisi de kendi zorunlu temelleri sayesinde var olur (Karatani, 2013, s. 67). Karatani'nin düşüncesinde, Marksist hareketler kapitalist sistemin ekonomik boyutunu çözümlemesine rağmen, devlet ve ulus sorunlarını çözmeye başarısız olmuşlardır. Bu başarısızlığın sebebi onları politik veya ideolojik üstyapı olarak görmeleridir (Karatani, 2008a, s. 135). "Marksistler her zaman ulus ve devlet meselelerinde tökezler. Bu, 1848 devrimlerinde belirgindi. Bu devrimler, Fransa'nın Bonaparte'nin ve Prusya'nın Bismarck'ın gösterdiği gibi, aynı anda devlet-kapitalist ve devlet-sosyalist olan devlet sistemini meydana getirdi. Yani, 1848 devrimleri sonucunda sermaye-ulus-devlet biçimlendi" (Karatani, 2012, s. 37). Karatani için bu biçimlenme günümüze kadar uzandığından yalnızca bu açıklamayı hesaba katan devrimci hareketlerin sermaye-ulus-devleti aşma imkânı vardır. Yine de Karatani'nin Marksistlerin devlet meselelerinde tökezlediği iddiasının özellikle Batı Marksizmi için geçerli olmadığını söylemeliyiz. Batı Marksizmi içinde akla gelen ilk düşünürlerin (Louis Althusser, Nicos Poulantzas, Antonio Gramsci vd.) devlet meseleleri üzerine yoğunlaştıklarını ve yoğunlaşırken altyapı/üstyapı arasında indirgemeci ayrıma başvurmadan ele aldıklarını rahatlıkla görebiliriz. Kanımca, Karatani, Japon Marksizminden hareketle bu sonuca ulaşıyor, fakat burada bir genellemede bulunarak tüm Marksizmi bu konuda eleştirmesinin Karatani'nin düşüncesinde bir eksiklik oluşturduğunu vurgulamalıyız.

Karatani açısından devlet ve ulusa sadece üstyapılar olarak yaklaşmak onların kendi başına aktif özneler olarak iş gördüğünü hesaba katmamak anlamına gelir. Marksistler kapitalist ekonomi bertaraf edildiği zaman devlet ve ulus gibi üstyapıların da doğal olarak sönmüneceğini düşünmüşlerdir. Yani Marksizm, altyapıyı çözdükten sonra, bu sorunların kendiliğinden kaybolacağına inanmıştır. Karatani, ulus ve devlet üstüne yeterince çalışma yapmayan Marksizmin bu inancının boşa çıktığını belirtir (Karatani, 2008b, s. 570). Devletin, ulusun, dinin, kültürün mübadele tarzına dayandığını ve her birinin geniş anlamıyla “ekonomik altyapı”dan kaynaklandığını ifade eder:

Devlet de ulus da meta mübadelesinden farklı olan mübadele biçimlerinden kaynaklanan temel altyapının birer parçasıdır. Bu durumda devlet, sermaye ya da cemaatten/topluluktan farklı olan temel bir mübadele biçimine dayanır. Bu “mübadele”, Hobbes’un deyişiyle, “korku temelli bir sözleşme”dir. Yani, tabiiyet yolu ile emniyet elde etme mübadelesidir (Karatani, 2014, s. 211).

Karatani, devletin meta mübadelesinden farklı bir mübadele ya da “korku temelli sözleşme”ye dayandığını ve basitçe bir ideolojik üstyapı olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürer (Karatani, 2008b, s. 573). Dahası, zihnimizdeki altyapı (ekonomi)–üstyapı (devlet, ulus, din, kültür) şablonundan vazgeçmemizi salık verir. Karatani için sermaye ile devlet arasında bir fark yoktur. Ekonomik olanın siyasal olandan ayrı düşünülmemesini sağlayacak yönelim toplumsal formasyonların tarihine mübadele tarzları perspektifinden bakmaktır.

Üretim Tarzından Mübadele Tarzına

Sermaye, ulus ve devleti esasen araştırmak için onları mübadele tarzları üzerinden takip etmek elzemdir. Bu da bakış açısını üretim tarzından mübadele tarzına kaydırmayı gerektirir. Karatani’nin Marksizmde eleştirdiği öge, tarihsel materyalizmin en temel kavramıdır: Üretim. Karatani, “üretim” yerine “mübadele” üstünde durarak, toplumsal formasyonların tarihine başka bir açıdan bakmaya çalışır. Böylece sermaye, ulus ve devleti içine alan, onları kendi başına yeniden düşünmemizi sağlayan mübadele tarzının merceğinden bakarak somut tarihsel toplumsal formasyonları Marksizmden farklı bir biçimde kavramaya girişir. Karatani için “mübadele” yalnızca geçmişi ve bugünü değil, aynı zamanda X olarak adlandırdığı olası bir geleceği anlamak açısından da anahtar bir kavram konumundadır.

Marx, toplumsal formasyonların tarihinin “üretim tarzı”na dayalı olduğunu ileri sürer. Étienne Balibar’ın ifade ettiği üzere, “Marx’ın evrim şemalarını uyguladığı özgül nesne, ‘üretim tarzları’ tarafından belirlenmiş addedilen ‘toplumsal formasyonlar’ın tarihidir” (Balibar, 2003, s. 122). Marx, üretim tarzlarının ilerlemeci bir evrim çizgisini ortaya koyarken toplumsal formasyonları üretim araçlarına kimin sahip olduğu perspektifinden ele alır. Bu formasyonların tarihsel aşamaları ilkel komünizm, Asyatik, Greko-Romen, feodalizm, kapitalizm ve komünizmdir. Toplumsal düzen bir üretim tarzı olarak ilkel komünizmle başlar. Daha sonra, kralın her şeyin sahibi olduğu Asyatik üretim tarzına geçilir. Bunu sırasıyla Roma kölelik sistemleri, feodal, kapitalist sistem ve komünizm takip eder. Üretim tarzları temelinde gerçekleştirilen bu dönemselleştirme tarihsel materyalizmin çerçevesini oluşturur. Kısacası, Marx’ın materyalist teorisi insanlık tarihini, her biri toplumsal yaşamdaki belli bir üretim tarzı tarafından tanımlanan aşamalara ayırır. Karatani temelde bu teoriye katılmasına rağmen, devlet ve ulusun paranteze alınması fikrine karşı çıktığı için sıralamayı üretim tarzı yerine “mübadele tarzı” açısından yeniden ele alır:

Ekonomik altyapının üretim tarzından ibaret olduğu inancını bir kenara bırakmalıyız. Fakat bu hiçbir şekilde, genel olarak ekonomik altyapı kavramından vazgeçmemiz gerektiği anlamına gelmiyor. Tek yapmamız gereken, incelememizi üretim tarzı yerine mübadele tarzından başlatmak. Eğer mübadele ekonomik bir kavramsa, bütün mübadele tarzları doğası itibarıyla ekonomik bir niteliğe sahip olmak zorundadır. Özetle, ekonomik terimini geniş anlamda alırsak, toplumsal formasyonun ekonomik

altyapısı tarafından belirlendiğini söylemekten bizi hiçbir şey alıkoyamaz. Örneğin devlet ve ulus kendi ayrı mübadele tarzlarının (ekonomik altyapılarının) birer ürünüdür. Bunları ekonomik altyapıdan ayırmak ve ideolojik üstyapı olarak ele almak aptallık olur. Devlet ve ulusun aydınlanma aracılığıyla ortadan kaldırılamamasının nedeni, bu yapıların kökenlerinin belirli mübadele tarzlarına dayanmasıdır (Karatani, 2017, s. 32).

Böylece toplumsal formasyonların tarihine üretim tarzı değil, mübadele tarzı açısından yaklaşan Karatani öncelikle insanlık tarihinde, egemen mübadele tarzı bakımından tanımlanan üç temel toplumsal formasyonu ayırt eder. Diğer bir ifadeyle, mübadele tarzını ilk olarak üçe ayırarak her toplumsal formasyonu farklı mübadele tarzlarının bir birleşimi olarak görür. Birinci tarz karşılıklılık (A), ikincisi talan-yeniden bölüşüm (B), üçüncüsü para aracılığıyla meta mübadelesidir (C).

Karşılıklı armağan alıp verme (A), avcılar ve toplayıcılardan oluşan ilkel toplumda (kabile toplumu) hâkim olan mübadele tarzıdır. Muhtemelen insan topluluklarında kök salmış en eski mübadele tarzıdır. Bir topluluğun başka bir toplulukla karşılıklı olarak armağan alıp vermesi (mülk, toprak, besin gibi birçok şeyin karşılıklı armağan olarak alınıp verilmesi) şeklinde gerçekleşir. Buradaki armağan, kişinin bir topluluğun parçası olduğunu kabul etmenin basit, fakat temel eylemini içerir. Ayrıca bir topluluğun diğeriyle barış durumu yaratmasını sağlayan bir mübadele aracı olarak düşünülebilir. Marcel Mauss'un açıkça belirttiği gibi, ilkel toplum, yapısal olarak bu mübadele tarzı tarafından belirlenir (Karatani, 2018, s. 2).

A tipi mübadele tarzı, herhangi bir kişinin zenginliği veya iktidarı kendi tekeline almasına izin vermeyen bir toplumsal yapılanma ortaya çıkarır. Yani, eşitsiz bölüşüme ya da servet ve güç eşitsizliklerine müsaade etmez. Karatani'nin ifade ettiği üzere, *"karşılıklılık ne bir topluluğun (klan veya kabile) diğerlerinden daha üst konumda bulunduğunu kabul eder, ne de bir şefin diğerlerinden daha üst olduğunu. Bir devletin kurulmasına izin vermez"* (Karatani, 2017, s. 79). Böylece iktidarın yoğunlaşmasını engelleyerek toplulukların hiyerarşik bir nitelik taşımamasını önüne geçer. Toplumun karşılıklı armağan alıp verme yoluyla örgütlenmesi, tepeden idare etme kapasitesine sahip bir yapı üzerine inşa edilmez. Karşılıklılık ilkesine dayanan mübadele kanalıyla kurulan ilişkiler mutlak, merkezi bir güç haline gelmez ve daha üst bir tabakanın oluşmasına imkân tanımaz.

Talan ve yeniden bölüşüm (B) Asyatik, klasik-antik ve feodal toplumlarda hâkim olan mübadele tarzıdır. Bir topluluğun diğeri yağmalanmasıyla başlar. Bu mübadele tarzı ilk bakışta mübadele biçiminde değilmiş gibi görünür, çünkü en azından yağmalananlar için karşılıklı değildir. Ne var ki, bir topluluk sürekli yağma eğiliminde olsa bile, hedef aldığı topluluklara bir şeyler de vermelidir. Örneğin, hükmeden hükmedileni diğer saldırganlara karşı korumalıdır. Bu durum, hükmedene itaat karşılığında hükmedilenin güvenlik hissine kavuştuğu bir ilişki türünü geliştirir. Karatani'nin belirttiği üzere, *"hükmedilen hükmedene itaatini sunarak karşılığında koruma ve emniyet elde ediyorsa, bu da bir mübadeledir. Devletin kökleri bu B tipi mübadelededir"* (Karatani, 2018a, s. 15). Yani, devletin ilk örneği ya da despot bir devlet B tipi mübadele tarzının hâkim olduğu bir toplumda karakter kazanır. *"Devlet, kabile toplumundaki şefliğin basitçe genişlemiş hali değildir. B tipi mübadele tarzından, yani yağma ve yeniden bölüşümden doğar"* (Karatani, 2017, s. 34). Hükmedilenlere itaatleri karşılığında koruma ve güven verilmesi bakımından B tipi mübadelelerin yaratılmasıyla hayat bulur. Devlet inşasının koruma ve güvenlik ihtiyacından nasıl ortaya çıktığını ayrıntılı bir biçimde açıklayan Joseph R. Strayer *Modern Devletin Kökenleri*'nde (2020), modern devletlerin başlangıç dönemlerinde devletin "adaleti"nin dahi halk ve aristokrasinin birçok üyesi tarafından şiddet ve toprak kaybına karşı koruma ve güvenlik anlamına geldiğine dikkat çeker. Bu bağlamda, devletli toplumda A tipi mübadele tarzının hâkim olmadığını, B tipi mübadele tarzının baskın olduğunu söyleyebiliriz. Talan ve yeniden bölüşüm birer mübadele tarzı olarak tarihsel-toplumsal ilişkilerin temelinde yer alır. İtaat ve koruma mübadelesi de devleti mümkün kılar.

Meta mübadelesi (C) ise sermaye-ulus-devlet birlikteliğiyle çevrili kapitalist toplumda hâkimdir. Bu mübadele tarzı, para ile meta arasında bir mübadeleyi meydana getirerek artı-değeri ya da sermayeyi doğurur. Para sahibi, meta mübadelesi yoluyla daha fazla para biriktirmeye çalışırken, sermaye birikimi de karşılıklı rızaya dayanan mübadeleler aracılığıyla gerçekleşir. Bu da mübadeleler yoluyla vuku bulan artı-değer sayesinde mümkün olur (Karatani, 2017, s. 36). Böyle mübadeleler zenginler ile yoksullar arasında yeni eşitsizlikleri beraberinde getirir. Bu nedenle, C tipi mübadele tarzı (meta mübadelesi), B tipi mübadelede elde edilenden (talana dayalı olan ilişkiden) farklı bir sınıf ilişkisi türünü açığa çıkarır. Modern sanayi kapitalizminde bu, para ile emek gücü metası, yani kapitalist ile proleter arasındaki ilişki biçimidir.

Karatani'ye göre, kapitalist toplumsal formasyon meta mübadelesiyle iç içe geçen belirli yoğunluklardaki mübadele tarzlarının bir birleşimidir. Dolayısıyla meta mübadelesinin hâkim olduğu kapitalist toplumda A ve B tipi mübadele tarzları ortadan kalkmaz; yani, C tipi mübadele tarzının baskın olması, diğer mübadele tarzlarının yok olması anlamına gelmez. Karatani için meta mübadelesi geleneksel cemaati tamamen çözemez. Bu noktada, meta ekonomisiyle ilgili şu örneği verir: "*Örneğin, aile ilişkisinin yerine piyasa ekonomisindeki ticari ilişkiyi geçirmeyecektir. Aile içindeki ticari olmayan ilişkiye bel bağlamak zorundadır. Üstelik meta ekonomisi tarımsal üretimi bütünüyle kendi kapsamına alamaz. Sermaye, özellikle de insanların ve doğanın üretimi için, aile ve cemaatteki ilişkilere dayanmak zorundadır*" (Karatani, 2008, s. 262). Aynı zamanda, ulus da sadece yurttaşların sözleşmesi şeklindeki rasyonel bir yönelimle oluşmaz. Aile ya da aşiret gibi cemaatlerde bulunan yardımlaşmacı bir duygu ortaklığına yaslanmak zorundadır (Karatani, 2011, s. 235). Bu nedenle, kapitalist toplumda meta mübadelesi ne kadar hâkim olursa olsun, diğer mübadele tarzlarının öğeleri var olmaya devam edecektir. Bu unsurlar varlıklarını sürdürür, fakat C tipi mübadele tarzına uygun olarak görünüşleri değişir. "*Eskiden baskın olan B tipi mübadele tarzı, yağma-yeniden bölüşüm, ortadan kaybolmuş gibi görünebilir fakat aslında yalnızca biçim değiştirmiştir: B tipi mübadele tarzı modern devlet haline gelmiştir*" (Karatani, 2017, s. 61). Devlet, modern bir devlet, komünal topluluk (A tipi mübadele tarzı) ise ulus hüviyetine bürünür. Premodern toplumsal formasyonlar sermaye-ulus-devlet üçlüsüne dönüşür. Basitçe söylemek gerekirse, bugün daha önceki toplumsal formasyonların aksine, A ve B'nin C'ye tabi olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Kapitalist toplumsal formasyon bu üç biçimin birliğidir. Karatani, bu sebeple günümüz toplumsal formasyonun sermaye-ulus-devlet üçlüsü olduğunu ileri sürer.

Gelgelelim Karatani, dördüncü bir mübadele tarzının (D) daha varlığından söz eder. Mübadelenin bu tarzını, B tipi mübadele tarzı aracılığıyla yaratılan devletin ve C tipi mübadele tarzında üretilen sınıfsal eşitsizliklerin aşılması olarak düşünebiliriz. D tipi mübadele tarzı, bir anlamda A'nın (karşılıklılık) daha yüksek bir düzlemde canlanmasıdır. B ve C bütünüyle gelişmiş hale geldiğinde A'nın (karşılıklılık) daha üst bir boyutta geri kazanılmasıdır, ki bu hem B'ye dayalı devletin hem de C'ye dayalı sermayenin ortadan kaldırılmasıyla sağlanır. Bu mübadele tarzı, topluluktaki karşılıklılığın geri kazanıldığı, ancak bireylerin topluluk bağının kısıtlamalarından sıyrıldığı bir toplum meydana getirir. Dolayısıyla aynı anda hem karşılıklılığın hem de özgürlüğün olduğu bir mübadele tarzıdır (Karatani, 2017a, s. 8). Bu nedenle, diğer üç mübadele tarzından farklı bir ilkeye dayalıdır. Buradaki mübadele, C tipi mübadeledeki gibi sömürücü değildir; piyasa ekonomisinin yarattığı rekabet ve sınıf bölünmelerinin ötesinde karşılıklı mübadeleyi, sermaye birikimine yol açmayan karşılıklı bir yardımlaşmayı amaçlar. "*D tipi mübadele tarzı, piyasa ekonomisi (C) üzerinde, karşılıklılığa dayanan komünal topluluğu (A) yeniden tesis etmeye girişir. Bu durumda A tipi yeniden kurulur, fakat artık bireyleri komünal topluluğa bağlama gücüne sahip değildir*" (Karatani, 2017, s. 190). D tipi mübadele tarzının A tipi mübadele tarzının daha üst bir boyutta geri dönüşünü nasıl temsil ettiğini antropolog David Graeber'in verdiği şu örnekle birlikte düşünebiliriz:

Madagaskar'da iki yıl yaşadıktan sonra, New York'taki Doğrudan Eylem Ağı'ndaki toplantılarda ilk kez bulunmaya başladığımda, bunların tümünün bana oldukça aşına görünüyor olmasından dolayı afallamıştım; temel fark, DAN sürecinin çok daha resmileştirilmiş ve belirgin olmasıydı. DAN'daki herkes sadece bu tarz kararların nasıl alınacağını düşündüğü için bu böyle olmak zorundaydı ve her şey ayrıntılarıyla açıklanmak zorundaydı. Madagaskar'da ise herkes konuşmayı öğrendiğinden beri bunu zaten yapıyordu (Graeber, 2012, s. 82).

Bu durum, çağdaş konsey biçimlerinde karar alma sürecinin ilkel toplumlardakine çok benzediğini gösterir. Topluluktaki karşılıklılık, tarımsal topluluktaki karşılıklılıktan farklı olarak kendiliğinden, serbest ve açıktır. Karatani açısından D tipi mübadele tarzı, eşit ölçüde ekonomik ve ahlaki bir süreç olarak bir geleceğe işaret eder, yani önceki üç mübadele tarzının aksine, mevcut ya da bilfiil var olan bir mübadele tarzı değildir. Aynı zamanda, A, B ve C'den oluşan bir bileşimin aşılması anlamına gelir; diğer bir ifadeyle, sermaye-ulus-devlet üçlüsünün aşılmasıdır. D tipi mübadele tarzının gerçekleştiği toplumu komünizm, sosyalizm, konsey komünizmi ya da anarşizm gibi terimlerle karşılamayı düşünebiliriz. Ne var ki Karatani, bu kavramları politik-ideolojik bagajları yüzünden kullanmayı stratejik olarak uygun bulmaz. Bu sözcüklerin bugün birçok insan için olumsuz ve istenmeyen çağrışımlar taşıdığını dile getirir (Karatani, 2012, s. 39). Tarihsel olarak bu kavramlara muhtelif anlamlar yüklendiğinden, hangi kavramı tercih edersek edelim yanlış anlamalara kapı aralayacağını belirtir. Ayrıca herhangi bir isim verildiğinde bir gelenek ya da sabit bir anlamın söz konusu olacağını ileri sürer. Dolayısıyla bu toplumu yalnızca X olarak adlandırır, herhangi bir isme önem vermez. Ancak o zaman insanlar X'i herhangi bir ideolojiden bağımsız bir şekilde tahayyül etme gücü kazanabilirler. X gerçekte yoktur, sadece bir fikir olarak vardır. X'i destekleyen pratiklerin yaratılması yoluyla (D tipi mübadele tarzının gerçekleşmesiyle) bu fikir tecessüm edebilir.

Yine de Karatani'nin düşüncesi açısından serbest ve karşılıklı mübadele ilişkilerine dayalı bir toplumsal yaşama işaret eden X'i kesin olarak belirlemek gerekirse, buna en yakın olan şey "birlik" (*association*) sözcüğüdür (Karatani, 2017a, s. 8). Bir yardımlaşma biçimi olan birlik "*ancak toplum bir kere kapitalist ekonomiden geçtikten sonra ortaya çıkabilecek etik-ekonomik bir insani ilişki biçimi olarak düşünülebilir*" (Karatani, 2008, s. 39). Bireylerin öznel müdahaleleri olmadan var olmayacağı ve bunun da ancak dolaşım sürecinin eksen olarak alınmasıyla mümkün olabileceği daha insani bir toplum formudur. Bunun ilk kez Proudhon tarafından teorileştirildiği düşünülse de Karatani için Kant'ın ahlaki, birliği zaten içinde barındırır. Fakat bu sözcük de ayrıntılı bir biçimde açıklanmayı talep eder. Bu nedenle Karatani, ne dışlayıcı ne de zorlayıcı olan bu yeni insani ilişki biçimine X demenin daha iyi olacağını ifade eder.

Karatani'ye göre, D tipi mübadele tarzı geçici ve yerel örnekler dışında hayata geçmemiştir. Karatani için bu örneklerin en belirgin olanı Michael Linton'ın 1982 yılında kavramlaştırdığı ve o zamandan beri uygulanan YMTS'dir (Yerel Mübadele Ticaret Sistemi). YMTS, bölgesel ekonomileri küresel sermaye güçlerinden korumak için geliştirilen bir projedir. Linton, kendi mübadele fikrini geliştirerek, inisiyatifin tüketicilerin elinde olduğu yeni bir dolaşım sistemi oluşturur. Bu sistemde katılımcıların kendi hesapları vardır ve merkez bankasının tedavülüne karşıt olarak YMTS'nin tedavülü mal ile hizmet alacak olanlar tarafından çıkarılır. Herkes özgürce mübadeleye girebilir ve herkesin kazancı ile kaybının genel toplamı sıfır olacak şekilde bir örgütlenme sağlanır. Karatani'nin belirttiği üzere, "*kapitalist piyasa ekonomisine karşıt olarak YMTS'de para sermayeye dönüşmez, fakat bunun sebebi sadece hiç faiz olmaması değil, bu sistemin aynı zamanda sıfır toplam ilkesine (kazançları ve giderleri sıfır toplamda dengeleme ilkesi) dayanmasıdır*" (Karatani, 2008, s. 370). YMTS'nin alanında para biriktirmenin bir anlamı yoktur, bireyler bu alanı istedikleri zaman bırakabilirler ve başka YMTS alanlarına üye olabilirler. Daha da önemlisi, YMTS'nin her katılımcıya kendi para birimini çıkarma hakkı sunmasıdır. Dolayısıyla, devletin parasına karşıt olarak YMTS'nin parası çeşitlidir, bir çoğulluk olarak var olur. Karatani

sermaye, ulus ve devletin yerini yeni bir mübadele ilkesi olarak YMTS'ye dayalı bir birliğin alması gerektiğini vurgular (2008, s. 49-52, 369-373). Karatani *Transkritic* yayımlandıktan sonra gerçekleştirdiği bir röportajda da sermaye ve devlete karşı çıkmak için YMTS'yi hayata geçirmenin takdir edilecek bir hareket olduğunu ileri sürer (2014: 210). Fakat Žižek, Karatani'nin çok önem verdiği YMTS fikrini açıkça eleştirir. YMTS'nin Karatani'nin başkaca işaret ettiği tuzağı –artık bir fetiş olmayacak, sadece bir “emek-para”sı, her bireyin toplumsal ürüne katılımını belirleyecek şeffaf bir aygıt olarak hizmet edecek bir mübadele aracı tuzağı– nasıl önlediğini anlamının zor olduğunu ileri sürer (Žižek, 2004, s. 127). Kısacası Žižek, Karatani'nin YMTS'ye dair fikirlerini gerçekçi olmamakla eleştirir. Bununla birlikte, YMTS fikri herhangi bir merkeze ya da otoriteye bağlı olmama hususunda küresel kapitalizmin yeni bir eğilimi olan kripto para meselesini düşündürebilir. Zira kripto paranın değeri, devletten bağımsız bir biçimde sadece ona sahip olan kullanıcılar tarafından belirlenir; merkezi olmayan bir sistemde işlem görmesi sebebiyle devletlerin kontrolü dışındadır. Fakat devletlerin adım adım kripto para kazançları üzerinden ekonomik gelir elde etmek amacıyla bir vergilendirme sistemi geliştirdiğine de tanık olmaktadır. Devletler bu para birimini yasaklamak yerine, onu kontrol altında tutarak kendileri için avantajlı bir şekilde dönüştürmeye çalışmaktalar. Bununla birlikte, kripto para sisteminde elde edilen kâr üzerinden sermaye kazanma durumu söz konusudur. YMTS'de ise paranın sermayeye dönüşmediğini görürüz.

YMTS örneğiyle birlikte Karatani yirminci yüzyıl sosyalizminin yalnızca B ve C tipi mübadele tarzlarının hâkim olduğu toplumlar tesis ettiğini vurgular. B ve C güçlü ve sürekliliğe sahip mübadele tarzlarıdır, sermaye-devlet-ulus üçlüsü de öyledir. Ne var ki, A, B ve C tipi mübadele tarzları devam ettiği müddetçe, D de onlara karşı var olma ihtimalini taşıyacaktır, onları aşma dürtüsünü asla kaybetmeyecektir (Karatani, 2018, s. 17). Nasıl bir biçimde ortaya çıkacağını bugünden öngöremesek de X, dünya-cumhuriyeti sistemini gerçekleştirmekle mümkün olacaktır. Bu sistem, askeri ya da parasal güçle değil, armağanın gücü yoluyla somutluk kazanacaktır. Karatani'nin düşüncesi açısından, Kant'ın “Dünya Cumhuriyeti” fikri bu tür bir dünya sistemi için idealdir: “*Dünya Cumhuriyeti D tipi mübadele tarzının hayata geçtiği bir toplum olacaktır*” (Karatani, 2017, s. 321). Aslına bakılırsa Karatani, D tipi mübadele tarzının hiçbir zaman yok olmayacağını, yani ekonomik ve ahlaki uğrağı içeren bu mübadelerin peşine bir şekilde düşüleceğini göstermek ister.

Sonuç olarak, toplumsal formasyonların bütün tarihi Karatani açısından yapısal bir şekilde açıklanır. Buna göre, toplumsal formasyonların tarihinde hâkim mübadele tarzları radikal değişimlerin gerçekleşmesine neden olur. A tipi mübadele tarzı kabile toplumunun, B tipi mübadele tarzı devletli toplumun, C tipi mübadele tarzı kapitalist toplumun kurulmasına yol açar. D tipi mübadele tarzı da sınıf farklılıklarının, özel mülkiyetin ve devlet güçlerinin olmadığı bir toplumun varlığını temsil eder. Böylece, sermaye-ulus-devlet üçlüsünün ötesine giden bir yolu aydınlatmaya çalışan Karatani yalnızca politik alanda değil, toplumsal ve ekonomik alanda da ulaşılabilecek bir özgürlüğün yaratılmasını hedefler.

Tüketici ve Emek Hareketlerinin Birlikteliği

Karatani'nin yegâne amacı tarihsel materyalizm eleştirisine girilerek toplumsal formasyonların tarihine farklı bir yönden bakma fikrini geliştirmesi değildir. Düşünür aynı zamanda, sermaye-ulus-devlet üçlüsüne yönelik bir karşı hareketin olabirliğini göstermeyi amaçlar. Sermayeye karşı koymanın ulus ve devlete karşı koymakla bağdaştığı bir hareketin kapitalizmi aşabileceğine inanır. Bu bakımdan kapitalizmi devlet ve ulus vasıtasıyla aşmayı deneyen ya da kapitalist piyasa ekonomisini serbest bırakıp devlet tarafından gevşek bir şekilde denetlenmesini savunan yaklaşımlara sıcak bakmaz. Bunların sermaye-ulus-devlete yönelik bir karşı hareketi olmadığını düşünür. Dahası, bu yaklaşımları yalnızca bu üçlünün kendi kendini ayarlama sürecinin bir parçası ya da ayakta kalmak için başvurduğu çareler olarak değerlendirir. Karatani, bu üçlüye yönelik gerçek bir karşı çıkışın odak noktasını üretim sürecinden dolaşım sürecine kaydırır. Dolaşım sürecinde, tüketicilerle işçilerin birbirine denk olması

kapitalist üretim ve tüketim tarzına yönelik mücadeleleri güçlü bir biçimde birleştirir. Böylece işçilere ait kapitalizm karşıtı bir hareket üretim noktasının yanı sıra tüketim noktasında da yapılabilir. Karatani'ye göre, kapitalizme karşı direniş hepten umutsuz değildir; sadece sermayenin egemenliğine karşı çıkmak için ihtiyaç duyulan kaldıraç gücünün nerede olduğunu iyice saptamak gerekir. Yani, emek ve tüketici hareketlerinin gücünü birbirinden ayırmamak gerekir. Çünkü tüketicilerin şirketlere karşı giriştikleri protesto ve boykot eylemleri esas itibariyle emekçilerin hareketleridir. Bireylerin özne haline gelmesine elveren uğrak ancak bu hareketlerin birlikteliği sayesinde mümkün olur.

Tüketici hareketleri üretim odaklı hareketler kadar önemlidir, *"ne de olsa konum değiştirmiş emek hareketleridir"* der Karatani (Karatani, 2008, s. 360). Tüketici hareketleri emek hareketlerinden ayrı ya da onlara karşı değildir ve böyle oldukları sürece değerlidir. Bu bağlamda Karatani'ye göre Marksizm işçilerin tüketici konumunu yeterince dikkate almamıştır. Endüstriyel kapitalist bir ekonomide proletaryanın tüketici konumu yeniden keşfedilip tanımlanmalıdır, zira proleter yalnızca emek içinde hareket eden, üretim maliyetinin parçası olarak ücrete tabi olan değil, aynı zamanda geçinmek için kendi ürettiğini satın almak zorunda olan insandır. Diğer bir ifadeyle, emek gücünü satarak elde ettiği parayla kendisinin ve ailesinin hayatını idame ettirmek için gerek duyduğu ürünleri satın alan kişidir. Bu da proletaryayı tüketici konumuna getirir; kısacası, üretici aynı zamanda tüketicidir. *"Sermaye canlı emekçilerden emek-gücü satın alır ve bu emekçiler de üretmiş olduklarını sermayeden satın alırlar (ve tam da bu uğrakta, emekçiler tüketicilere tamamen eşittir)"* (Karatani, 2008, s. 300). Dolayısıyla proletaryanın ortaya çıkışıyla günlük hayatta gereksinim duyulan metaları satın alan tüketicinin ortaya çıkışının eş zamanlı olduğunu söyleyebiliriz.

Sermaye birikim süreciyle işçiler tarafından gerçekleştirilen tüketim birbirinden ayrı değildir. Emek gücünün üretimi ve yeniden üretimi işçilerin ortaya koyduğu bireysel tüketimle sağlanır. Emekçinin ürettiği ancak başka insanlar için kullanım değerine sahipse, tüketilecek bir önemi varsa değerlidir. Bir ürünü ortaya çıkarmak için ne kadar emek zamanı harcanmış olursa olsun, o şey satılmazsa değeri de olmaz. Sermaye yalnızca işçileri çalıştırarak değil, aynı zamanda onlara ürettikleri şeyleri satın aldırarak artı-değer elde eder. Karatani'nin belirttiği üzere, *"sanayi sermayesi, önce işçilere ücretlerini ödeyip ardından onlara kendi ürettikleri metaları satın aldırarak suretiyle işçilerin işbirliğini sağlayınca ortaya çıkan fazlalık (artı-değer) yoluyla birikir"* (Karatani, 2017, s. 264). Artı-değere üretim sürecinde, yani bu süreçteki sömürüden başlanır ancak bir tür dolaşım sürecinde sonuca ulaşılır. Dolaşım sürecini görmezden gelmek artı-değerin başlı başına üretim sürecinin içinde elde edilebileceğine dair yanlış bir varsayım yaratır. *"Artı-değerin gerçekleşmesi, ürünlerin satılıp satılmamasına bağlıdır. Artı-değer ise esas itibariyle, ancak bir bütün olarak işçilerin kendi ürettikleri şeyleri satın almasıyla gerçekleştirilir"* (Karatani, 2008, s. 46). Sanayi sermayesini ayakta tutan artı-değer, her bir işçinin tam da kendi ürettiğini satın aldığı değil, ancak *bir bütün olarak* tüketici konumundaki emekçilerin ürettiklerini satın aldıkları yerde var olur. Başka işçiler tarafından üretilen ürünleri satın alan işçiler sermayenin kendisini yeniden üretmesini sağlar. Böylece eş zamanlı olarak hem üretim hem de dolaşım sürecinde üretilen artı-değerle kendisini mütemadiyen üreterek varlığını idame ettiren bir sistem tesis edilir.

İşçiler emeklerinin ürünlerini satın alan tüketiciler işlevi gördüğünde, sanayi kapitalizmi bir sistem olarak tecessüm eder. Sermayenin birikmeye devam edebilmesi için işçilerin aralıksız bir şekilde meta üretmesi ve aynı zamanda emeklerinin ürünlerini satın alması gerekir. *"Sermaye, kendi öz büyümesini sürdürmek için, en az bir kez satma konumunda durmalıdır"* der Karatani (2010, s. 187). Sermaye ürünlerini satamazsa, yani ürünleri birer meta olarak alıcı bulmazsa artı-değer oluşturamaz. Bir meta satılmadığı (mübadele edilmediği) takdirde atılacak bir şeyden ibaret olur, ne değişim ne de kullanım değerini haizdir (Karatani, 2010, s. 145). Bu bağlamda Karatani'nin Marx'tan hareketle işaret etmeye çalıştığı şey şudur: *"Marx'a göre, özellikle de Kapital'deki Marx'a göre metalar, satılmadıkları (mübadele edilmedikleri) takdirde mübadele değerine, hatta kullanım değerine bile sahip olmazlar. Satılmazlarsa atılıp öyle"*

birakılırlar” (Karatani, 2008, s. 141). Marx, *Kapital*'de, değerın metaya içkin olmadığını ve toplumsal bir ilişki olarak kapitalizmin özünün aslında meta mübadelesinde yattığını gösterir. Karatani'ye göre, *“Marx, Kapital'de, kapitalistler ve işçiler arasındaki gibi üretim ilişkileriyle değil, meta mübadelesiyle başlar ve kapitalist toplumdaki üretim ilişkilerinin para ile meta arasındaki mübadele ilişkisi üzerinden nasıl şekillendiğini açıklar”* (Karatani, 2016, s. 169). Marx, bir metanın başka bir meta ile mübadele edilerek değere ulaşabildiğini kavramaya çalıştığından, bir metanın değer kazanabilmesi için başkalarının gözünde kullanım değerine sahip olması gerektiğini savunur. *“Son olarak, hiçbir şey, bir kullanım nesnesi olmadan değer olamaz. Bir şey yararsızsa, onun içerdiği emek de yararsızdır; bu emek, emek sayılmaz ve dolayısıyla değer oluşturmaz”* (Marx, 2013, s. 54).

O halde, Marx (ve elbette Karatani) açısından bir ürün tam da tüketimde gerçekten bir ürün olur. Tüketim ve üretim, birbirlerine aracılık etmeleri ve birbirlerini belirlemeleri bakımından “özdeş”tirler. İnsanlar tüketmek için üretirler ve üretebilmek için tüketirler. Yani, üretim olmadan tüketim olmaz, fakat tüketim olmadan da üretim olmaz, çünkü o zaman üretimin bir amacı olmaz. Üretim ve tüketim birbirlerini karşılıklı olarak koşullar. Bu nedenle, tek tek ürünler kendilerine içkin bir tözel değer içermez. Örneğin, bir giysi ancak giyildiğinde gerçekten giysi olur; içinde oturulmayan bir ev aslında gerçek bir ev değildir. Basit doğal nesneden farklı olarak ürün tam olarak tüketimde kendini oluşturur (Marx, 1999, s. 29). Aslına bakılırsa, biri olmadan diğerini düşünmek imkânsızdır, aralarındaki karşılıklı ilişki ürünün değer (mübadele ve kullanım değeri) kazanmasını belirleyen unsurdur.

Üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi bu şekilde düşündüğümüzde, Karatani proletarya tanımını baştan alıp o tanımın içine tüketici konumunu dahil etmemiz gerektiğini ileri sürer, çünkü proletaryadan söz ederken ürettiğini satın almak zorunda olan bir insandan söz ederiz. Metanın potansiyel satın alıcıları aslında proleterlerdir (ve diğer kapitalistlerdir). Yani, proletarya veya tüketici derken aynı kişiden bahsederiz. Kapitalist üretimin metalarını satın alan bu kişi işçi olduğundan, kapitalist ile işçi arasındaki ilişki efendi ile köle arasındaki ilişki gibi değildir. Marx *Grundrisse*'de işçinin konumu hakkında şu tasvirde bulunur: *“İşçinin sermaye karşısına değişim-değerleri getiren tüketici olarak, para sahibi biçiminde, para biçiminde, dolaşımın basit merkezi olarak—dolaşımın işçinin işçi olarak belirlenmesinin ortadan kalktığı sayısız merkezlerden biri olarak— çıkması, sermayeyi, gerçekte ötekilerin egemenlik ilişkisinden ayırır”* (Marx, 1999, s. 320). Paralarıyla birlikte işçiler kapitalist üretimin ürünlerinin satıldığı yerde, yani tüketicinin yerinde satın alıcılar konumunda bulunurlar. İşçinin satın alma gücü vardır; işçi kapitalistin karşısına yalnızca emek gücünü satan biri olarak çıkmaz, aynı zamanda tüketici ve mübadele değerinin alıcısı olarak çıkar. İşçi/tüketici tam da bu konumda, artı-değerin nihayet gerçekleştiği yerde sermayeyi iradesine tabi kılar.

Karatani, emek hareketinin bir tüketici hareketi olarak etkisini gösterdiği sürece kendi sınırlarını aşarak evrensel hale gelebileceğini ileri sürer. Bundan dolayıdır ki *“kapitalizme karşı verilecek sınıf mücadelesi, tüketiciler olarak işçilerin ya da işçiler olarak tüketicilerin ulus-ötesi hareketi olmalıdır”* (Karatani, 2008, s. 364). İşçiler tüketici hareketi olarak bir araya geldiklerinde sermayeyi bertaraf etmek için ülke sınırlarını aşabilirler. Emek hareketi tüketicilerin konumunun gücünü benimsediğinde kendi özgüllüğünün ötesine uzanabilir. Tüketiciler olarak işçiler veya işçiler olarak tüketiciler dolaşım sürecinde kapitalizme karşı temellenen ulus-ötesi eylemler gerçekleştirebilirler. Çünkü *“emek-gücü metasının yeniden üretimi olarak tüketim süreci, çocuk bakımı, eğitim, eğlence ve topluluk faaliyetleri dahil, yaşam dünyamızın bütün cephelerini kaplar aslında”* (Karatani, 2008, s. 47). Sermayeye karşı bir hareket başlatmak için emek ile tüketici hareketlerini birbirinden kopuk düşünmemek gerekir. Bu tarz bir yaklaşım başlı başına yenidir. Karatani'nin sözleriyle:

Varlığımız ile zihinlerimiz üretim süreci ile dolaşım süreci arasında bölündüğü sürece, sermaye birikimine ve kapitalizme içkin üretim ilişkisine direnmek mümkün değildir. Kapitalist ulus-devlete karşı muhalefet ne bir işçi hareketi olmalıdır ne de bir tüketici hareketi; tüketiciler olarak işçilerin

hareketi ve işçiler olarak tüketicilerin hareketi olmalıdır. Bu hareket tüketicilerin/işçilerin ulus-ötesi birliği olmalıdır (Karatani, 2008, s. 366).

Ulus-ötesi bu birlik sermaye-ulus-devlet şeklindeki üçlüye dayalı çemberde Karatani için çıkış yolunu bulma imkânını yaratabilecek bir güce sahiptir. Dolayısıyla, kapitalizme karşı başlatılacak bir harekette emek ve tüketici hareketlerinin buluşacağı ulus-ötesi bir birliği sağlayacak yeni bir bağlam oluşturmak gerekir.

Kapitalizme Karşı İki Tür Mücadele

İşçiler olarak tüketicilerin ulus-ötesi hareketi ne sermayenin ne de devletin denetimi ele geçirebileceği dolaşım süreci alanında olmalıdır. Bireylerin kapitalizme karşı koyabileceği ve özneler haline gelebileceği merkezi yer burasıdır. Peki bu yerde işçiler/tüketiciler kapitalizme karşı nasıl bir mücadele sergileyebilirler? Karatani iki tür mücadeleden söz eder: İçsel ve dışsal mücadeleler. Karatani için her şeyden önce "boykot"un günümüzde kapitalizmin hayal edebileceği en tehditkâr direnişlerden biri olduğunu belirtmeliyiz. Tüketicilerin büyük kapitalist ürünleri satın almayı reddedecekleri genel bir boykot devletlere ve sermayelere çok büyük zararlar verebilir. Boykot, kapitalizmin içindeki bir karşı hareket (içsel bir mücadele) olarak düşünülebilir. İki tür boykot vardır: Satın almayı reddetmek ve emek gücü metasını satmayı reddetmek. Bu boykot türleri sermayenin artı-değer elde etmesini engeller. Diğer bir ifadeyle, sermayenin sermaye olma durumunu sekteye uğratar. Dolayısıyla, işçiler sermayeyi bu boykotlarla karşılarına alabilir. Her ikisi de işçilerin özne olabildiği bir konumda, yani dolaşım sürecinde vuku bulabilir. Dolaşım sürecinde temellenen boykot türünden bir hareket şiddet içermediğinden ve tamamen yasal olduğundan sermayenin ona karşı koyacak etkili araçlar bulması da kolay değildir (Karatani, 2017, s. 392).

Ne var ki, boykotun başarıya ulaşabilmesi için kapitalist olmayan ekonomik alanların yaratılması gerekir. Zira işçiler/tüketiciler bir boykot gerçekleştirdiklerinde yaşamak için hâlâ çalışıp satın alabilmelerini sağlayan kapitalizmin dışında bir ağa ihtiyaç duyarlar. Üretici-tüketici kooperatifleri, yerel para birimleri ve kredi sistemleri yoluyla kapitalist olmayan bir ekonomi ağı meydana getirilebilir. Karatani bu ağın YMTS ile donanmış üretici ve tüketici kooperatifleri gibi bir birlikle açığa çıkabileceğini düşünür: "*Kapitalist olmayan üretici ve tüketici kooperatifleri ancak YMTS ve onun üzerinde yükseldiği mali sistem genişlerse özerk bir şekilde var olabilir*" (Karatani, 2008, s. 51). Bu birlik kapitalist olmayan kooperatifleri destekleyerek sermayeye karşı bir mücadele ortaya koyabilir. Dolayısıyla, kapitalist ekonomi içindeki "satma/satın alma" gibi sloganları benimseyen boykot hareketleri kapitalizmin dışındaki kooperatif oluşumları örgütleyebilecekleri ölçüde başarıya ulaşabilir. Kapitalist olmayan üretici ve tüketici kooperatifleri de YMTS ve onun üzerinden yükselen mali sistemle işçiler olarak tüketicilerin öznelliğini besleyebilir.

Karatani için üretici/tüketici kooperatiflerinden ve YMTS'den oluşan bir birlik kapitalist üretim tarzı dışında sermayeye karşı verilen mücadelenin itici gücünü oluşturur. "*İçeride verilecek mücadele karşı konulmaz bir şekilde kapitalizm-dışı bir üretim/tüketim tarzı olarak bu kooperatifleri ve YMTS'yi gerektirir*" (Karatani, 2008, s. 51). Elbette YMTS tek başına sermayenin kendi kendini çoğaltan hareketine son veremez. YMTS gibi kapitalist ekonominin dışına çıkıp onu aşmaya çalışan hareketlerin kapitalist ekonominin içinde kalan mücadelelerle birleşmeye ihtiyacı var. Peki, nerede birleşebilirler? Karşı hareketler hem kapitalizm dışı hem de kapitalizm içinde kalan ve birbirlerine bağlanabilen bir dolaşım cephesinde birleşebilir. Keza kapitalizme karşı içsel ve dışsal mücadeleler yalnızca dolaşım sürecinde birbirleriyle etkileşime girebilir. Karatani'ye göre "*bireylerin özne haline gelebilecekleri uğraşın bulunduğu tek yer burasıdır. Birlik tamamen bireylerin öznelliği üzerinde kuruludur ve ancak dolaşım sürecinin eksen olarak alınmasıyla mümkün olabilir*" (2008, s. 373). Bu sayede işçiler olarak tüketicilerin ve tüketiciler olarak işçilerin özgür, özerk öznelliğinin ulus-ötesi bir boyutta gelişebileceği alanlar ortaya çıkabilir.

Bu bağlamda sermayenin kendisini yeniden üreten hareketini durdurmak için yerel bir tedavül kullanılarak yeni bir dolaşım sistemi geliştirilmeli ve bu suretle üreticiler/tüketiciler kooperatifleri güçlendirilerek Birinci Dünya'daki kooperatiflerle bir birlik yaratılmalıdır. Bu birlik, kapitalist olmayan bir ticaret olacaktır ve kendi amacını kendinde somutlaştırarak devletlerin güdümünde olmayan bir şebeke kurabilecektir (Karatani, 2008, s. 366). Karatani'nin sermayenin dolaşımına karşı öne sürdüğü fikir kapitalist olmayan kooperatifleri geliştirme arzusuyla bir tür üretim ve tüketim, yani tüketici/işçi kooperatifi yaratmaktır. Kooperatifler ve yerel para/kredi sistemi gibi sermayeye bağlı olmayan üretim-mübadele ilişkileri oluşturmaktır. Bu ilişkileri büyütüp genişleterek yeni bir ödeme/hesap görme sistemi kurmaktır.

Sermaye-ulus-devlete yönelen karşı hareketler tek bir ulus-devletin sınırları içinde kalmamalı, yeni bir ulus-ötesi birlikçi hareketle kapitalizme dönmeyen bir finans sistemini meydana getirmelidir. Dolayısıyla, mesele ekonomiden kurtulmak değil, başka bir ekonomi tasarlayabilmektir. Nihayetinde Karatani'ye göre kapitalizmin varlığı kendi başına sona ermeyecektir; ne tür krizleri doğurursa doğursun sürecektir. Sermaye birikimi imkânsız hale gelse bile, kapitalizm kendiliğinden bitmeyecektir. Kapitalizme karşı koymak için kapitalist olmayan bir sistem yaratılmalıdır. Bu noktada, kapitalist olmayan bir ekonomi sisteminin deneyimleri ne kadar küçük ölçekli olursa olsun değerlidir. Tüketiciler olarak işçiler ile işçiler olarak tüketicilerin ulus-ötesi ağıyla sermayenin mübadele ilkesine karşı bir alternatif oluşturmak bu deneyimleri adım adım inşa etmeye bağlıdır.

SONUÇ

Karatani, toplumsal formasyonların tarihine mübadele tarzları perspektifinden bakarak meta mübadelesinin hâkim tarz olduğu kapitalist toplumsal formasyonun sermaye-ulus-devlet üçlüsüyle oluştuğunu ileri sürer. Kapitalizmi meydana getiren bu üçlüyü yapısal olarak açıklayarak onu aşmanın zorunluluğunu göstermeye çalışır. X, tam da D tipi mübadele tarzıyla bu zorunluluğun hayata geçmesidir. Üretim ve mübadelenin kapitalist olmayan bu biçimi sermaye-ulus-devlet üçlüsünün sonu anlamına gelir. Fakat bana göre Karatani'nin yeni toplumu X gibi belirsiz bir kavramla karşılaşması düşünürün düşüncesinin etkisini zayıflatır. Bu yeni toplumu tarihsel olarak yanlış anlamalara sahip olsa bile daha belirgin bir terim olan komünizmle karşılaşması düşüncesinin gücünü yansıtmaması açısından daha yerinde bir tercih olabilir. Sonuçta komünizm, siyasal bir program olmanın ötesinde, asıl olarak bir fikirdir, harekettir. Fakat Karatani, yeni topluma herhangi bir isim verildiğinde sabit bir anlamın söz konusu olacağını ileri sürer. Bana göre ise, komünizm, tahayyül etme gücünü en az X ifadesi kadar canlı tutan bir kavramdır. Ayrıca, dünya düzeninin değiştirilmesinin olanaklılığının savunulabileceğini tarihsel açıdan (Paris Komünü'nde olduğu gibi) bize göstermiştir. Politik-ideolojik bagajı yüzünden, birçok insan için olumsuz ve istenmeyen çağrışımlar taşıması nedeniyle bu kavramı kullanmayı stratejik olarak uygun bulmamak, kendi düşüncesine yakın yeni bir insani ilişki biçimi için verilen tarihsel mücadeleleri göz ardı etme tehlikesi taşır. Bir fikir ve hareket olarak komünizmi devlet ve iktidar sorunlarından ayırma çabasında bulunmak, özel mülkiyet ve çıkara dayalı olmayan başka bir toplumsal dünyanın olanaklı olduğunu bu fikirle vurgulamak onu yanlış anlamalardan kurtarmanın ve arkasındaki tarihsel mücadelelerin değerini göstermenin bir yolu olabilir.

Buna karşın, Karatani açısından, karşılıklılık ilkesine dayanan bir Dünya Cumhuriyetine yalnızca D tipi mübadele tarzını X diye ifade edilen bir toplumda hayata geçirebiliriz. Bunu sağlamak için kapitalizme karşı hareketleri yeniden düşünmeye ihtiyacımız var. Burada önemli olan, dolaşım alanına girmiş proletarya mensupları olarak tüketicilerin satın alma gücünün sermayeye karşı koyabilecek etkili bir silah olduğunu kavramaktır. Proleterler tüketici olarak direndiklerinde kapitalizm karşısında başat bir pozisyon edinirler. Karatani, sermayenin dolaşım sürecinde proletaryayı kontrol altına alamadığını, yani onu satın almaya zorlama gücüne sahip olmadığını dile getirerek dolaşım sürecinde

proletarya açısından temel mücadelenin boykot olduğunu ileri sürer. Ne var ki, boykotu sadece iktisadi ilişkilerin bünyesi içinde düşünür. Sermaye-ulus-devlet üçlüsüyle işleyen kapitalist bir sistemde pergelin ucunu devlete kaydırduğumuzda elbette boykotun devlet aygıtının iç mantığını kesintiye uğratabilecek bir mücadele biçimine sahip olduğu görülür. Örneğin, Alain Badiou'nun ileri sürdüğü üzere, üretim araçlarının ve güçlerinin burjuvazinin hizmetinde olduğu bir devlette siyasi yöneticiler arasında seçim yapmaya zorlayan "demokratik" seçimlerin boykot edilmesi bir mücadele eylemi olarak düşünülebilir. Tabii, bu eylemin tarihsel koşullar dikkate alınarak olumlanması gerektiğine inanıyorum. Zira daha özgürlükçü ve eşitlikçi bir toplumun oluşturulmasına dair bir umudun olduğu koşulda oy kullanmak aksi eyleme karşı tercih edilebilir. Böylelikle siyasal özgürleşme mücadelesine katkı sunabilir. Ne var ki, Karatani'nin boykotu sadece toplumsal alanın iktisadi boyutunda düşünmesi o mücadele biçimini ekonomik ilişkiler uzamına indirgediği anlamına gelir ve bu durumun da düşüncesinde eleştiriye açık bir alan yarattığı kanaatindeyim.

Karatani proleterlerin kendi emeklerinin ürünlerini satın almayı reddetmesiyle kapitalizmin kendisini yeniden üretmesine, kâr peşindeki sermayenin aşırılıklarına son verilebileceğine inanır. Bunun başarıya ulaşması için kapitalizmin içinde YMTS (ekonomik-etik bir birlikçilik) gibi kapitalist olmayan alanların yaratılmasına ihtiyaç var. Her ne kadar Karatani, *Transkritik*'te bu önerisini savunsa da kendisiyle sonraki zamanlarda yapılan bir söyleşisinde bu gibi girişimlerin başarılı olamama ihtimalinin olduğunu dile getirir. Yine de YMTS önerisinde bulunan Karatani eleştirilme riskini göze alır. Bu nedenle Žižek'ten kendisine gelen eleştiriye şaşkıncı bulmaz. Bununla birlikte, Slovakya'da kitabını okuyan entelektüellerin solcu hükümete başvurup YMTS'yi başlattıklarını ve başarısız olduklarını dile getirir. Başarısızlıkları arz ve talep arasındaki dengesizliğe bağlanabilir. Örneğin, Karatani, çocuk bakıcısına talebin çok fazlayken, arzın çok az olduğunu, Žižek'in kendisine yönelik eleştirisinin arkasında bu tarz bir hikâyenin bulunduğunu söyler. Son tahlilde, YMTS konusunda başarısız olduğunu kabul eden Karatani, başarısız da olsa sermaye ve devlete karşı çıkmak için bu tarz alanlar tesis etmenin değerli olduğunda ısrarlıdır. Elbette bu alanlar kapitalizmi hemen aşma kapasitesinde olmayacaklardır. Yine de kapitalizmin içinde kapitalizmin ötesine geçebilecek özgürlükçü ve eşitlikçi alanlar yaratmak can alıcı önemdedir. Her şeyden önce işçilerin tüketiciler olarak görüldükleri konumda, yani dolaşım cephesinde oluşan bu alanlar, insanlara kapitalizmi aşmanın, onun ötesinde ekonomik-etik bir dünya yaratmanın ne anlama gelebileceğine dair bir fikir ve umut verir.

Nihayetinde, Karatani, toplumsal formasyonların tarihini üretim değil de mübadele tarzları perspektifinden yeniden düşünerek sermaye birikimi süreçlerine karşı çıkmaya çalışan hareketlere teorik ve pratik katkılar sunar. Sermayeye yönelecek herhangi bir karşı hareketin devleti ve ulusu da hedef alması gerektiğini belirtir. Bunu yaparken ileride meydana gelecek karşı hareketlere dair tabii ki bir kehanette bulunmaz. Sermayenin sonsuz hareketini önleyecek gerçek bir hareketin önceden planlanabilecek bir şey değil, her zaman bir sürpriz saldırı olarak vuku bulduğunu belirtir. Karatani için bugünkü duruma son verecek bu sürpriz saldırı şu anda var olan koşullarda gerçekleşme imkânına sahiptir. Kapitalizmi aşmaya duyulan o hayati ihtiyaç bu imkândan zuhur edebilir. Karatani'nin düşüncesi de kapitalizme sebebiyet vermiş koşulları bertaraf edebilecek karşı hareketlerin yaratılması için bu imkâna mantıksal bir zemin sunar. Bu anlamda, tüketiciler olarak işçilerin ve işçiler olarak tüketicilerin ulus-ötesi ağı sermayeye son verebilecek bir konum değişikliğinin kavranabileceği temel yerdir. Meseleye böyle bakmak, kaynağını mübadele tarzından alan bir yaklaşımla toplumsal ilişkileri yeniden düşünmek ve emek ile tüketici hareketlerinin buluşacağı yepyeni bir bağlam oluşturmak anlamına gelir. Son tahlilde her şey, işçilerin/tüketicilerin tarihin öznesi olma, yani yaşama ve dünyayı değiştirme isteğine açılan maddi ve toplumsal alanları yeniden düzenleme kapasitesine bağlıdır. Yeni bir başlangıcın gücü özgür etkinliklerle eşitlikçi bir mübadelenin koşullarını yaratmayı bilmekte yatar.

Şayet toplumu dönüştürmeyi ümit ediyorsak Karatani'ye göre ihtiyaç duyduğumuz müşterek gücü mübadele alanında birlikte mücadele ederek elde edebiliriz.

SUMMARY

Kojin Karatani's texts, which represent an attempt to think the history of social formations in terms of "modes of exchange," offer important possibilities for going beyond the contemporary capitalist-nation-state system. Approaching the history of social formations from the perspective of modes of exchange rather than modes of production means, above all, proceeding differently from Marxism. For in Karatani's thinking, Marxist movements have solved the economic dimension of the capitalist system, but not the problems of state and nation. The reason for this failure is that they regard them as a political or ideological superstructure. Karatani tends to pursue them at the same level through the modes of exchange to examine capital, nation, and state in essence. By shifting his perspective from the mode of production to the mode of exchange, he creates an exchange-type perspective that includes capital, nation, and state and allows us to rethink them independently. In this context, Karatani distinguishes three basic social formations in human history that are defined by the dominant mode of exchange. In other words, he divides the modes of exchange into three and sees each social formation as a combination of different modes of exchange. The first is reciprocity (A), the second is plunder-redistribution (B), and the third is the exchange of commodity through money (C).

Reciprocity (A) is the predominant mode of exchange in primitive society. It takes the form of a mutual exchange of gifts (exchange of many things such as property, land, food, etc.) with another community. The importance of the gift lies in the fact that it signifies the recognition of belonging to a community. Relationships formed through exchange based on the principle of reciprocity do not become an absolute, central power and do not allow the formation of a higher class. Plunder and redistribution (B) is the predominant form of exchange in Asian, classical-ancient, and feudal societies and begins with the plunder of one community by another. It is in this form of exchange that the first example of the state becomes concrete. Plunder and redistribution underlie historical-social relations as modes of exchange. The third mode of exchange, commodity exchange (C), is prevalent in capitalist society, which is surrounded by the capital-nation-state unit. This mode of exchange manifests itself in capitalism in the form of the relationship between money and the commodity labor power, that is, between the capitalist and the proletarian.

Finally, Karatani mentions the existence of a fourth mode of exchange (D). He considers this form of exchange as the transcendence of capitalism. He introduces a new form of exchange in which the triad of capital-nation-state is abolished. By trying to show a way beyond the triad capital-nation-state, he wants to create a freedom that can be achieved not only in the political sphere, but also in the social and economic spheres. In this article, we will critically discuss Karatani's approach to overcoming the capital-nation-state from the perspective of modes of exchange. We will explore how focusing on modes of exchange rather than production helps to create a more egalitarian and libertarian life.

Karatani's analysis of how capitalism works and how the struggle against it should be conducted represents an original effort. In this article, we will examine the dimensions of X as a level of liberation in Karatani's thought, which holds that any action to be taken against capital must also confront the state and the nation. We will discuss the possibilities of achieving X, which Karatani sees as the only way out of the catastrophe, since the capitalist nation-state has dragged humanity into an irreversible catastrophe thanks to the tripartite structure it has created. In this context, we will discuss the possibilities Karatani found in Immanuel Kant and Karl Marx, and the possibilities offered by his work, which includes an attempt to rethink the history of social formations in terms of "modes of exchange" in order to go beyond the present capitalist-nation-state system. In addition, we will examine his views

that emphasize the unity of the consumer and labor movements in the struggle against the capitalist system that exploits and dominates a large part of the world's population. We will explain the importance of the concept of "workers as consumers" or "consumers as workers" in Karatani's thought, which considers production and consumption as moments of the same process. In this way, we will try to comprehensively present the philosophical and political approach he advocates to overcome the capital-nation-state and achieve a more humane form of society.

Karatani, who makes theoretical and practical contributions to movements that seek to resist the processes of capital accumulation by rethinking the history of social formations from the perspective of modes of exchange, explains that any counter-movement to capital should also target the state and the nation. Karatani's thoughts provide theoretical and practical contributions to the creation of counter-movements that can eliminate the conditions that produced capitalism. In this sense, the transnational network of workers as consumers and consumers as workers is the most important place from which to seize a shift in position that could put an end to capital. In other words, the transnational movement of consumers as workers must be located in the sphere of the circulation process where neither capital nor the state can take control. This is the central place where individuals can resist capitalism and become subjects. This article will ask how this approach, which starts from the nature of exchange, can create an entirely new context in which labor and consumer movements meet. The aim is to show how consumers can struggle as workers against capitalism. One of the goals of this article, therefore, is to interrogate the ways in which a different economy might emerge from the capitalist system, based on Karatani's thinking.

Ultimately, this study asserts that Karatani occupies a different place in political and social thought, and that the Karatani perspective has implications for social movements and practices of struggle that seek to oppose the processes of capital accumulation. According to Karatani, capitalism's existence will not end on its own; no matter what kind of crisis it creates, it will persist. Even if capital accumulation becomes impossible, capitalism will not end by itself. A non-capitalist system must be created to counter capitalism. The main line of discussion in this article is the extent to which Karatani's thinking, which aims to create an alternative to the exchange principle of capital, can contribute to the creation of such a system.

Makale Bilgileri		Article Information	
Etik Kurul Kararı:	Etik kurul kararından muaftır.	Ethics Committee Approval:	Exempt from the Ethics Committee Decision.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.	Informed Consent:	No Participant.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.	Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	Conflict of Interest:	The authors declare that declare no conflict of interest.
Telif Hakları:	Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.	Copyrights:	No material subject to copyright is included.

KAYNAKÇA

- Balibar, É. (2003). *Marx'ın felsefesi* (Ö. Laçiner, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Graeber, D. (2012). *Anarşist bir antropolojiden parçalar* (B. Kurtege-Sefer, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (2015). Ahlak metafiziğini temellendirme. N. Bozkurt (Ed.). *Seçilmiş yazılar* içinde (s. 225-309). (N. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Kant, I. (2015a). Sürekli (ebedi) barış üstüne felsefi bir deneme. N. Bozkurt (Ed.). *Seçilmiş yazılar* içinde (s.323-354). (Çev. N. Bozkurt). İstanbul: Sentez Yayınları.
- Kant, I. (2022). Aydınlanma nedir? Sorusunun yanıtlanması. A. Gelmez (Ed.). *Politik yazılar* içinde (s.39-49). (A. Gelmez, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kant, I. (2022a). Dünya yurttaşlığı amacı taşıyan evrensel bir tarih idesi. A. Gelmez (Ed.). *Politik yazılar* içinde (21-38). (A. Gelmez, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Karatani, K. (2008). *Transkritik: Kant ve Marx üzerine*. (E. Ünal, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karatani, K. (2008a). Revolution & Repetition. *Umbr(a)*, s. 133-146.
- Karatani, K. (2008b). Beyond capital-nation-state. *Rethinking marxism: A journal of economics, Culture & Society*, 20: 569-595.
- Karatani, K. (2010). *Metafor olarak mimari: Dil, sayı, para*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karatani, K. (2011). *Derinliğin keşfi: modern Japon edebiyatının kökenleri*. (D. Ç. Güven & İ. Öner, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karatani, K. (2012). Critique is impossible without moves: An interview of Kojin Karatani by Joel Wainwright, *Dialogues in human geography*, 2(1), 30-52.
- Karatani, K. (2013). *Tarih ve tekerrür*. (E. Ünal, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karatani, K. (2014). Etiksiz ekonomi politikası kördür, Ahmet Öz ile söyleşi, (E. Öncül, Çev.). *Cogito*. 79, 201-218.
- Karatani, K. (2016). Capital as spirit, *Crisis & Critique*, 3, 167-189.
- Karatani, K. (2017). *Dünya tarihinin yapısı: Üretim tarzlarından mübadele tarzlarına*. (A. Karatay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Karatani, K. (2017a). *Nation and aesthetics*. (J. E. Abel & D. H. Tsen & H. Yoshikuni, Çev.). New York: Oxford University Press.
- Karatani, K. (2018). Neoliberalism as a historical stage. *Global discourse*, 1-17.
- Karatani, K. (2018a). *İzonomi ve felsefenin kökenleri*. (A. N. Bingöl, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Marx, K. (1999). *Grundrisse I: Ekonomi politiğin eleştirisinin temelleri*. (A. Gelen, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. (2018). *Kapital I: Ekonomi politiğin eleştirisi*. (M. Selik & N. Satlıgan, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Strayer, R., J. (2020). *Modern devletin kökenleri*. (E. Candan, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Žižek, S. (2004). The Parallax view, *New left review*, 25, 121-134.